

daha birçok benzeri gibi gelip geçenlere hizmet etmek gayesiyle kurulmuş bir tesistir. Buranın, Osmanlı dönemi Türk tarihinde önemli yerleri olan Âşık Paşa soyunun yurdu ve baba ocağı olarak da ayrı bir değeri vardır.

BİBLİYOGRAFYA:

Âşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 157; H. Derschwam, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien 1553/55* (nşr. F. Babin-ger), München - Leipzig 1923, s. 201-206; a.mlf., a.e.: *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1987, s. 269-276; O. G. Busbeke, *The Four Epistles of A. G. Busbequius Concerning his Embassy into Turkey*, London 1694, s. 87-89; a.mlf., *Vier Briefe aus der Türkei* (trc. W. von der Steinen), Erlangen 1926, s. 61-62; a.mlf., a.e.: *Türk Mektupları* (trc. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s. 76-77; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 625; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 407; III, 240; W. Hamilton, *Researches in Asia Minor...*, London 1842, I, 378; J. G. Anderson, *A Journey of Exploration in Pontus*, Bruxelles 1903, s. 9; *Amasya Târîhi*, I, 394-395; Neşet Köseoğlu, "Elvan Çelebi", *Çorumlu*, sy. 46, Çorum 1944, s. 1373-1379; sy. 47 (1944), s. 1405-1408; sy. 48 (1944), s. 1437-1441; F. Taeschner, "Das Heiligtum des Elvan Çelebi in Anatolien", *WZKM*, LVI (1960), s. 227-231; Semavi Eyice, "Çorum'un Mecidözü'nde Âşık Paşaoğlu Elvan Çelebi Zâviyesi", *TM*, XV (1968), s. 211-246, ayrıca 16 levhada 35 resim.

SEMAVİ EYİCE

ELVÂN-ı ŞİRÂZÎ

(الوان شیرازی)

(ö. 829/1426'dan sonra)

Tercüme-i Gülşen-i Râz adlı
eseriyle tanınan mutasavvıf şair.

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Orhan Gazi zamanında Anadolu'ya yerleşen Türkleşmiş İranlı bir aileye mensup bulunduğu ve ataları Şirazlı olduğundan Şirâzî nisbesiyle tanındığı ileri sürülmektedir. Latîfî, "şeyh" unvanıyla anılan Elvân-ı Şirâzî'nin Hacı Bayram-ı Velî'nin halifelerinden veya dostlarından olduğu rivayetini nakletmekteyse de Hacı Bayram ve Bayramiyye tarihiyle ilgili eserlerde bu konuda kesin bir delil yoktur. *Tercüme-i Gülşen-i Râz*'ı tamamladığı 829 (1426) yılında elli yaşında olduğunu bildirmesinden hareketle (Süleymaniye Ktp., Mihrîşah Sultan, nr. 173, vr. 7^a) 779'da (1377) doğduğunu söylemek mümkündür. Elvân-ı Şirâzî'nin ölüm tarihi de belli değildir. Thury Jozsef onu Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi ile karıştırmıştır. Bursalı Mehmed Tâhir'in Elvan Çelebi'ye isnat ettiği şiirler ise Elvân-ı Şirâzî'ye aittir.

Divan şiiri estetiğinin henüz oluşmadığı bir dönemde yaşayan Elvân-ı Şirâzî'nin şiir mecmualarında yer alan şiirleri sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Sehi Bey, "Eş'ârında olan selâset ve elfâz-ı nazmında silk olan letâfet değme şairin şiirinde yok"tur ifadesiyle onun bu özelliğine dikkat çeker (*Tezkire*, s. 179).

Elvân-ı Şirâzî, İranlı mutasavvıf şair Mahmûd-ı Şebüsterî'nin (ö. 720/1320 [?]) *Gülşen-i Râz* adlı Farsça eserinin tercümesiyle tanınır. Horasanlı sûfi Emîr Hüseyinî'nin hikemî ve tasavvufî konularla ilgili on beş kadar sorusuna Şebüsterî'nin manzum olarak verdiği cevaplardan oluşan *Gülşen-i Râz*, özellikle vahdet-i vücûd anlayışını benimseyen sûfî çevrelerce büyük ilgi görmüş ve âdeta bir tasavvuf klasiği niteliği kazanmıştır.

Müellifin bilinen tek eseri olan *Tercüme-i Gülşen-i Râz* 829 (1426) yılında II. Murad için kaleme alınmıştır. Aslı gibi mesnevi tarzında ve "mefâilün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılan eser yaklaşık 3000 beyitten meydana gelmektedir. Tercümenin 180 beyit kadar tutan giriş kısmında bir tevhid, na'atlar, II. Murad hakkında bir methiye ve "sebeb-i te'lîf" bölümü yer alır. Daha sonra *Gülşen-i Râz*'ın tercümesine geçilir. Eser kelime kelime yapılmış bir çeviri olmayıp geniş ve ilâveli bir tercümedir. Elvân-ı Şirâzî, 999 beyitten (bazı nüshaları 1008 beyit) meydana gelen *Gülşen-i Râz*'ı yaptığı eklemelerle aslının üç katına çıkarmıştır. Bu bakımdan Şirâzî'nin eserine bir tercümeden ziyade şerh demek daha uygun olur.

Emîr Hüseyinî'nin, *Gülşen-i Râz*'ın esasını teşkil eden "düşünce nedir; neden düşünce bazan ibadettir bazan günah-

tır; kendinden kendine git derler, bunun mânası nedir; sâlik nasıl kişidir, vahdet sırrına kim vâkıf olur; ârif olan neyi bilir ve anlar; kimdir ene'l-hak diyen" gibi sorularına Şebüsterî vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde cevaplar vermiş, Elvân-ı Şirâzî ise tercümesinde birçok âyet ve hadis zikrederek eseri daha kolay anlaşılır hale getirmiştir. Kitabın sonunda, *Gülşen-i Râz*'ın son sorularından olan "mâna eri sözünde göze, dudağa işaret etmekle ne murat eder; şarabın, mumun, güzelin anlamı nedir; meyhâneye düşmek, sarhoş olmak ne demektir; put, zünnâr, tersâ, küfürden maksat nedir" şeklindeki sorular genişçe izah edilmiştir. Böylece tasavvuf sembolizminin Türk edebiyatına ilk olarak Elvân-ı Şirâzî'nin bu eseriyle girdiği söylenebilir. Sade bir dille kaleme alınan, rahat bir söyleyişin hâkim olduğu *Tercüme-i Gülşen-i Râz* divan şiirinin gelişmesinde etkili olmuştur.

Elvân-ı Şirâzî'den sonra yaşayan Bayramî-Şemsî şeyhlerinden İbrâhim Tennûrî (ö. 887/1482), mesnevi tarzındaki Türkçe *Gülzâr-ı Ma'nevî* adlı eserini telif ederken *Gülşen-i Râz* tercümesinden ilham almış ve aynı vezni kullanmıştır. Bayramî melâmîlerinden Sarı Abdullah Efendi *Semerâtü'l-fuâd*'ının birçok yerinde Elvân-ı Şirâzî'nin tercümesinden iktibaslar yapmıştır. Daha çok vahdet-i vücûd anlayışını benimseyen Bayramiyye tarikatı mensupları arasında rağbet gören *Tercüme-i Gülşen-i Râz*'ın çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Mihrîşah Sultan, nr. 173, Hacı Mahmud, nr. 3327, vr. 1^b-128^a; Nuruosmaniye Ktp., nr. 4335; Millet Ktp., Man-

Elvân-ı
Şirâzî'nin
Tercüme-i
Gülşen-i
Râz adlı
eserinin
ilk ve son
sayfaları
(İÜ Ktp.,
TY, nr. 829)

zum, nr. 906, 907; İÜ Ktp., TY, nr. 829, 6497; Manisa İl Halk Ktp., Çanşığır, nr. 5188/1; Cebeci İl Halk Ktp., nr. 34/1; Mevlânâ Müzesi, nr. 237; British Museum, Or., nr. 6481, 10.950; Vatikan Ktp., Turco, nr. 275). Bu nüshalar arasında özellikle İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüsha (nr. 829), eserin telif edildiği dönemde ve hareketli nesih hattıyla istinsah edilmesi bakımından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Elvân-ı Şîrâzî, *Tercüme-i Gülşen-i Râz*, Süleymaniye Ktp., Mihrîşah Sultan, nr. 173; Şebüsterî, *Gülşenî Râz* (trc. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1989, mütercim'in girişi, s. I-XXII; Latîfî, *Tezkire*, s. 45-47; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 674-675; Sehi, *Tezkire* (Kut), s. 179-180; İbrâhim Tennûrî, *Gülzâr-ı Ma'nevî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3368; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1268; Fâik Reşâd, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul, ts., s. 127-129; *Osmanlı Müellifleri*, I, 110-111; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, s. 339; a.m.f., *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s. 127, 355; Hıfzı Tevfik v.dğr., *Türk Edebiyatı Numuneleri*, İstanbul 1926, I, 259-264; Gölpınarlı, *Katalog*, I, 235; Âmil Çelebioğlu, *Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesnevîleri* (doçentlik tezi, 1976), Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, s. 231-245; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 430-431; Banarlı, *RTET*, I, 472; II, 700; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 276-279; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî*, Ankara 1983, I, 52; Thury Jozsef, "On Dördüncü Asır Sonlarına Kadar Türk Dili Yâdigârları" (trc. Râgıb Hulûsî), *MTM*, II/4 (1331), s. 100-108; *TA*, XXX, 268-269.

MUSTAFA ÖZKAN

ELVİRA

(bk. GİRNATA).

ELVİYE-i SELÂSE

(الوية ثلاثه)

Osmanlılar döneminde

XIX. yüzyıl sonları ile

XX. yüzyıl başlarında Kars, Ardahan, Batum sancaklarının ortak adı.

"Üç livâ" veya "üç sancak" anlamına gelen elviye-i selâse, Rumeli'de Makedonya bölgesini oluşturan Selânik, Manastır ve Kosova, bir aralık Yanya, Tırhala ve Manastır için de kullanılmışsa da daha ziyade Doksanüç Harbi'nden sonra, harp tazminatına karşılık olmak üzere Rusya'ya terk edilmeleriyle siyasî bir mesele olarak ortaya çıkan Kars, Ardahan ve Batum sancaklarını ifade eder.

Osmanlılar'ın mağlûp çıktığı 1877-1878 savaşları sonunda, Ruslar'ın harpteki zararları için savaş masraflarına karşılık olarak toplam 1.410.000.000 ruble harp

tazminatı istemeleri, malî sıkıntı içinde bulunan Osmanlılar'ın bu tazminatın büyük bir kısmına karşılık olmak üzere bazı toprak parçalarını terketmesiyle sonuçlanmıştı. Ayastefanos Antlaşması ile savaş tazminatı olarak bırakılan topraklar, Rumeli'de Dobruca ve Tuna ağzında bulunan bazı adalarla Anadolu'da Kars, Ardahan, Batum ve Beyazıt ile Soğanlı'ya kadar olan yerleri içine alıyordu (md. 19). Böylece bu üç sancak için kullanılan elviye-i selâse tabiri giderek yerleşti ve daha sonra da siyasî bir mesele olarak uzun süre gündemde kaldı.

Ayastefanos Antlaşması'na göre (madde 21), Rusya'ya bırakılan diğer yerlerde olduğu gibi elviye-i selâsede yaşayan halk göç etme ve mallarını serbestçe satma hakkına sahipti. Ancak üç yıl içinde göç etmeyenler Rus tâbiyetini kabul etmiş sayılacaklardı. Ayastefanos Antlaşması'nı değiştirmek üzere toplanan Berlin Kongresi'nde ise bu hükümler ufak tefek düzeltmeler dışında fazla değişmedi. Berlin Antlaşması'na göre (13 Temmuz 1878) Kars, Ardahan ve Batum'un Rusya'ya terki kabul edildi (md. 58); Eleşkirt vadisiyle Beyazıt Kalesi Osmanlı Devleti'ne geri verildi (md. 60).

Elviye-i selâsenin Rus idaresine geçmesinden sonra üç yıl zarfında 120.000 kişi bu sahayı terkederek Anadolu'nun daha iç kısımlarına göç etti. Bu göçlerin daha fazla devam etmesi ise Bâbü'lî'nin ahalinin yerinde kalması hususundaki teşvikleriyle engellendi. Fakat Rusya, bir taraftan müslüman nüfusun yerine çeşitli gayri müslim ahaliye yerleştirmeye çalışırken diğer taraftan da bu bölgedeki Türk eserlerini tahrip ediyordu. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Rus askerlerinin yanı sıra Ermeni komitacıları da müslüman ahaliye karşı çeşitli zulüm ve katliamda bulunmuşlardı. Fakat Rusya'daki Bolşevik İhtilâli'nden sonra Kars'a dönen bazı ileri gelenler bir İslâm cemiyeti kurmak suretiyle ahalinin Ermeni çetelerine karşı ortaklaşa hareket etmelerini sağlamaya çalışmışlardır.

Rusya, I. Dünya Savaşı sonunda imzaladığı 3 Mart 1918 tarihli Brest Litovsk Antlaşması ile elviye-i selâseyi Osmanlı Devleti'ne iade edince buna en çok Ermeniler tepki gösterdi. Fakat Türk ordusunun duruma hâkim olması üzerine bu sahada halkın serbest reyine başvurulması kararlaştırıldı. 1918 Haziranında yapılan plebisit ile bu toprakların anavatanına katılması kesinlik kazandı. Buna rağmen Mondros Mütarekesi'ne (30 Ekim

1918) göre Osmanlı ordusunun 1914 yılındaki sınırlarına çekilmesi ve bu sancakları 25 Ocak 1919 tarihine kadar tahliye etme mecburiyeti ortaya çıkınca bu sahanın İngiltere'nin desteğinde Gürcü ve Ermeniler'e verilmesi teklif edildi. Bunun üzerine, daha önce İslâm Cemiyeti adı altında birleşmiş olan müslüman halk, 6 Kasım 1918 günü Kars'ta Kars İslâm Şûrası adıyla geçici bir hükümet kurdu. 17-18 Ocak 1919 kongresinde de Batum'dan Nahçıvan'a kadar uzanan yerlerdeki müslüman halk, topraklarını Gürcüler'e ve Ermeniler'e karşı koruyan millî şûrânın adını Cenûb-i Garbî Kafkas hükümeti şeklinde değiştirdi. İngilizler 12 Nisan 1919'da bu hükümetin merkezi olan Kars'ı basarak hükümeti dağıttılar ve üyelerini Malta'ya sürdüler. Ertesi günü de buraları Ermeniler'e verdiler.

Bu sırada Ardahan Gürcü ordusunun işgaline uğradı. Büyük Millet Meclisi hükümetinin Kâzım Karabekir Paşa kumandasında sevkettiği 15. Kolordu Ermeni kuvvetlerini bozguna uğratarak 30 Ekim 1920 günü Kars'ı geri aldı. Ermeniler'le 20 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalandı. 23 Şubat 1921'de Ardahan, Çıldır ve Posof kazaları da Gürcü işgalinden kurtarıldı. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile Sovyet Rusya ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars Muahdesi ile de Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan cumhuriyetleri bugünkü sınırları tanıdılar. Bu antlaşmalara göre, Kars ve Ardahan sancakları ile Aras'ın doğusundaki Sürmeli ve Batum'un güneyindeki Artvin Türkiye'ye bırakıldı. Böylece Batum yerine elviye-i selâseye Artvin dahil edilmiş oldu. Buna karşılık mîsâk-ı millî sınırları içinde kabul edilen ve hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde uzun tartışmalar yapılan Batum, Acara ve Çürüksu toprakları bağımsız bir cumhuriyet olan Gürcistan tarafında kaldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Muâhedât Mecmuası, İstanbul 1298, IV, 183-201; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları*, Ankara 1985, I, 446-457; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk* (Ankara 1927), İstanbul 1973, tür.yer.; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara 1953, s. 387-400; Ali Fuad Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, İstanbul 1955, tür.yer.; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1960, s. 764-827; Yuluğ Tekin Kurat, *Henry Leyard'ın İstanbul Elçiliği*, Ankara 1968, s. 68-72; Tevfik Bıyıklıoğlu, "Mondros Mütarekenâmesinde Elviye-i Selâse ile İlgili Yeni Vesikalar", *TTK Belleten*, XXI/84 (1957), s. 567-584; Gotthard Jäschke, "Die Elviye-i selâse Kars, Ardahan und Batum", *WI*, XVIII/1-2 (1977), s. 19-40; *TA*, XV, 122.

MAHİR AYDIN